

6. *Бураўкін, Г. М.* Выбраныя творы / Г. М. Бураўкін; уклад., камент. Г.М. Бураўкіна; прадм. У. Някляева. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 536 с.

7. БДАМЛіМ. – Ф. 520. Воп. 1. Спр. 235. Дакументы II, V Камітэтаў 47-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН па пытанні «Шкалы взносов для распределения расходов ООН» (выступленні Г. М. Бураўкіна, В. Г. Баццока, П. К. Краўчанкі і інш., паведамленне аб дэлегатах Рэспублікі Беларусь, праект мемарандума, тлумачальная запіска і інш.).

8. Summary record of the 43rd meeting of the Second Committee, held on Thursday, 19 November 1992, New York, General Assembly, 47th session // United Nations Digital Library. – Mode of access: https://digitallibrary.un.org/record/157178/files/A_C.2_47_SR.43-EN.pdf. – Date of access: 25.02.2021.

9. БДАМЛіМ. – Ф. 520. Воп. 1. Спр. 243. Заява Г. М. Бураўкіна аб вызваленні з пасады пастаяннага прадстаўніка Рэспублікі Беларусь пры ААН.

10. *Прыгодзіч, З. К.* Постаці: гэткай шукаю цэлы век чэсці... / З. К. Прыгодзіч. – 2-е выд., дап. і дапрац. – Мінск: Дзелавы друк, 2017. – 335 с.

(Дата падачы: 26.02.2021 г.)

У. Я. Аўсейчык

Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, Наваполацк

U. Auseichyk

Polotsk State University, Novopolotsk

УДК 392:273.2(476.5)

СТАРАВЕРЫ ЦЭНТРАЛЬнай І ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ XIX – ПАЧАТКУ XX СТ.: ДЭМАГРАФІЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА

OLD BELIEVERS OF CENTRAL AND SOUTHWESTERN BELARUS IN THE SECOND HALF OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURIES: DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

У артыкуле прадстаўлена дэмаграфічная характарыстыка старавераў цэнтральнай і паўднёва-заходняй Беларусі. Выяўлены асноўныя рэгіёны іх рассялення, прасочана дынаміка колькасці ў другой палове XIX – пачатку XX ст. па асобных адміністрацыйных адзінках, вызначаны суадносінны гарадскіх і сельскіх жыхароў, прааналізаваны полавы склад стараверскага насельніцтва рэгіёна.

Ключавыя словы: стараверы; этнаканфесійная група; канфесія; цэнтральная Беларусь; паўднёва-заходняя Беларусь; дэмаграфія; гістарычная навука; этналогія.

The article presents the demographic characteristics of the Old Believers of central and south-western Belarus. The basic regions of their settlement are revealed, the dynamics of their number in the second half of the XIXth – beginning of the XXth century is traced by separate

administrative units, the ratio of urban and rural residents is determined, the sex composition of the Old Believers' population of the region is analyzed.

Keywords: old-believers; ethno-confessional group; confession; central Belarus; south-western Belarus; demography; historical science; ethnology.

На Беларусі, пачынаючы з другой паловы XVII ст., пасяляецца значная колькасць старавераў. Яны пераважна аселі ў паўночнай і паўднёва-ўсходняй частцы краіны. А таму ў навуковай літаратуры асноўная ўвага была засяроджана на стараверах гэтых земляў. Перавага ў вывучэнні аддавалася часцей паўднёва-ўсходняму рэгіёну (з цэнтрам у мястэчку Ветка), радзей – паўночнаму. Пры гэтым у навуковых публікацыях даволі часта сустракаецца меркаванне, што ў іншых частках Беларусі стараверы не прыжывалі. Так, у абагульняючым калектыўным выданні «Канфесіі на Беларусі (к. XVIII – XX ст.)» адзначаецца, што «жылі яны (стараверы. – А. У.) ва ўсіх беларускіх губернях, акрамя Гродзенскай» [1, с. 93]. Падобныя меркаванні не зусім карэктныя, паколькі некаторая частка стараверскага насельніцтва ўсё ж фіксавалася ў цэнтральнай і паўднёва-заходняй частцы Беларусі. Аднак у навуковых публікацыях па стараверах гэтай часткі краіны амаль адсутнічае якая-небудзь інфармацыя. Не знаходзім яе і ў найбольш фундаментальным даследаванні па стараверству на беларускіх землях – манаграфіі А. А. Гарбацкага «Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX стст.» [2].

Мэта дадзенага артыкула – даць дэмаграфічную характарыстыку стараверскаму насельніцтву цэнтральнай і паўднёва-заходняй тэрыторыі Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

У адпаведнасці з адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзелам на беларускіх землях у адзначаны перыяд рэгіён даследавання будзе ўключачаць беларускія паветы Гродзенскай губерні (Брэсцкі, Гродзенскі, Ваўкавыскі, Пружанскі, Слоніmsкі, Кобрынскі паветы), цэнтральную і заходнюю часткі Мінскай губерні (Мінскі, Мазырскі, Навагрудскі, Пінскі, Слуцкі паветы), а таксама Лідскі павет Віленскай губерні (мал. 1).

Мал. 1. Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел на Беларусі ў другой палове XIX – пачатку XX ст.

Тэрыторыя цэнтральнай і паўднёва-заходняй Беларусі не адносіцца да зоны кампактнага рассялення старавераў. Аднак крыніцы і статыстычныя даныя сведчаць пра наяўнасць на гэтых землях некаторай колькасці прадстаўнікоў старога абраду. Ніжэй прывядзём дэмаграфічную характарыстыку стараверскага насельніцтва ў гэтым рэгіёне па асобных адміністрацыйных адзінках.

Большая частка стараверскага насельніцтва Мінскай губерні была сканцэнтравана ў паўночнай і ўсходняй яе частках (Барысаўскі, Бабруйскі і Ігуменскі паветы). Лідарам па колькасці старавераў у Мінскай губерні быў Бабруйскі павет. Так, у 1858 г. тут пражывала 2285 старавераў, у 1871 г. – 3232, у 1887 г. – 7908, 1897 г. – 9353, 1913 г. – 12 626. Значная колькасць налічвалася і ў Барысаўскім павеце. У 1858 г. у павеце было зафіксавана 1493 стараверы, у 1871 г. – 1242, у 1887 г. – 2631, 1897 г. – 4023, 1913 г. – 4872. У Ігуменскім павеце да 1880-х гг. налічвалася невялікая колькасць стараверскага насельніцтва. Але ўжо ў наступныя гады яно значна павялічылася. Так, ужо ў 1887 г. тут пражывалі 783 стараверы, у 1897 – 1583, у 1913 г. – 2180 [3, с. 22–29; 4, с. 232; 5, с. 262; 6, с. 78; 7, с. 72]. Тэрыторыі Барысаўскага, Бабруйскага і Ігуменскага паведаў адносяцца да паўночна-ўсходняй і паўднёва-ўсходняй зон рассялення старавераў на беларускіх землях і не ўваходзяць у тэрытарыяльныя межы дадзенага даследавання.

У іншых паветах Мінскай губерні колькасць старавераў была значна меншай (табліца 1). Да канца XIX ст. у гэтай частцы губерні іх колькасць была нязначнай. А ў некаторых паветах (Навагрудскім, Пінскім і Слуцкім) іх увогуле да канца XIX ст. не фіксавалася. І толькі з 1890-х гг. колькасць старавераў у гэтай частцы Мінскай губерні павялічваецца. Аднак, як сведчаць статыстычныя даныя, на пачатку XX ст. колькасць старавераў у Мазырскім, Навагрудскім і Пінскім і Слуцкім паветах заставалася амаль нязменнай. І толькі ў Мінскім павеце ў канцы XIX – пачатку XXI ст. іх колькасць некалькі падрасла.

Табліца 1

Колькасць старавераў у паветах Мінскай губерні

Павет	Колькасць старавераў у паветах Мінскай губ. па гадах (чал.)							
	1858	1872	1887	1892	1897	1903	1908	1913
Мазырскі	–	20	19	28	150	150	150	150
Мінскі	49	–	10	12	160	160	221	222
Навагрудскі	–	–	–	–	28	28	28	28
Пінскі	–	–	–	–	92	94	87	89
Слуцкі	–	–	–	–	84	84	84	84

Складзена аўтарам на аснове [3, с. 22–29; 8, с. 27; 5, с. 262; 9, с. 3; 6, с. 78; 10, с. 92; 11, с. 92; 7, с. 72].

Лідарам па колькасці старавераў сярод цэнтральных і заходніх паветаў Мінскай губерні былі Мазырскі і Мінскі паветы. У Пінскім і Слуцкім паветах старавераў пражывала ня шмат (іх лік у даследуемы перыяд не дасягнуў і сотні чалавек). У Навагрудскім павеце іх колькасць была зусім малой. У канцы XIX – пачатку XX ст. тут налічвалася толькі 28 старавераў (табліца 1).

У гэтай частцы губерні ў канцы XIX – пачатку XX ст. назіраецца значная доля старавераў-гараджанаў. У 1897 г. яны складала 37,4 % ад усяго стараверскага насельніцтва рэгіёна, а ў 1913 г. – 44,7 % [6, с. 78; 7, с.72]. Аднак у колькасным вымярэнні стараверы-гараджане не ўяўлялі вялікай масы ў рэгіёне. Так, у 1897 г. у Мінску пражывала толькі 97 старавераў, у Нясвіжы – 45, у Мазыры – 27, у Пінску – 22. У Навагрудку і Докшыцах зафіксавана толькі па 1 стараверу. У Слуцку стараверы ў гэты перыяд не пражывалі. Згодна з афіцыйнымі статыстычнымі данымі, за перыяд з 1897 па 1913 гг. у Нясвіжы, Мазыры, Пінску, Навагрудку, Докшыцах і Слуцку колькасць старавераў-гараджанаў не змянілася. Толькі ў Мінску яна некалькі вырасла. Так, у 1908 г. тут пражывала 159 чалавек, а ў 1913 г. – 160 [6, с. 78; 11, с. 92; 7, с. 72].

Па асобных паветах Мінскай губерні суадносіны гарадскога і сельскага стараверскага насельніцтва некалькі адрозніваліся. У Мінскім павеце да канца XIX ст. налічвалася толькі вясковае стараверскае насельніцтва. Аднак даныя перапісу 1897 г. ужо засведчылі пра перавагу ў павеце стараверскага гарадскога насельніцтва над вясковым. Такая ж сітуацыя была характэрна і ў пачатку XX ст. На 1913 г. каля 72 % старавераў Мінскага павета пражывала ў горадзе [6, с. 78; 7, с. 72]. У Мазырскім павеце назіралася адваротная сітуацыя. У другой палове XIX ст. большасць старавераў пражывала ў павятовым цэнтры. У 1887 г. тут пражывала 19 старавераў, у той час як у сельскай мясцовасці іх не налічвалася. Аднак ужо з 1892 г. у павеце пачынае фіксавацца сельскае стараверскае насельніцтва. У гэтым годзе тут пражывала ўсяго 8 чалавек. У наступным колькасць сельскага стараверскага насельніцтва ў павеце павялічваецца. На 1897 г. тут налічвалася 150 старавераў, з якіх 123 былі сельскімі жыхарамі і 27 – гараджанамі. Да 1913 г., як сведчаць афіцыйныя даныя, іх колькасць у павеце не змянілася [5, с. 262; 9, с. 3; 6, с. 78; 7, с. 72].

Згодна з данымі перапісу 1897 г., у Мазырскім, Мінскім, Навагрудскім, Пінскім і Слуцкім паветах назіралася колькасная перавага мужчынскага стараверскага насельніцтва над жаночым. Агульная колькасць стараверскага мужчынскага насельніцтва гэтых паветаў пераўзыходзіла жаночае ў 2,7 разы. Такім чынам, каля 73 % стараверскага насельніцтва рэгіёна складалі мужчыны і толькі 27 % – жанчыны [6, с. 78]. Як сведчаць статыстычныя даныя, такая ж тэндэнцыя захоўвалася і на пачатку XX ст. Аднак на 1913 г. доля жаночага стараверскага насельніцтва крыху вырасла і склала каля 35 % [7, с. 72]. Гэты рост абумоўлены павелічэннем жаночага стара-

верскага насельніцтва ў Мінску. А з 1907 г. у Мінску ўвогуле назіраецца колькасная перавага жаночага стараверскага насельніцтва над мужчынскім [12, с. 104].

У рэгіёнах кампактнага рассялення старавераў на беларускіх землях у другой палове XIX – пачатку XX ст. у асноўным назіралася колькасная перавага жанчын над мужчынскім насельніцтвам. Але для цэнтральных і заходніх паветаў Мінскай губерні характэрна адваротная сітуацыя з перавагай мужчынскага стараверскага насельніцтва. Яе можна патлумачыць спецыфікай гаспадарчай дзейнасці старавераў. Шматлікія крыніцы другой паловы XIX – пачатку XX ст. сведчаць аб актыўнай працоўнай міграцыі стараверскага насельніцтва на беларускіх землях. Дзяржаўныя органы таго часу таксама пастаянна паведамлялі аб знаходжанні ў многіх мясцовасцях старавераў «па пашпартах з другіх губерняў». У сувязі з развіццём у другой палове XIX – пачатку XX ст. капіталістычных адносін, а таксама па прычыне малазямелля стараверы з месцаў свайго кампактнага пражывання часта адпраўляліся на адыходныя промыслы (лесанарыхтоўка, сплаўны промысел, будаўніцтва чыгункі і г. д.). Пераважна, адыходніцтвам займалася стараверскае мужчынскае насельніцтва.

Сярод беларускіх губерняў найменшая колькасць старавераў зафіксавана ў Гродзенскай. Згодна з перапісам 1897 г. у губерні налічвалася толькі 504 старавера [13, с. 100]. Лідарам па колькасці стараверскага насельніцтва ў губерні быў Беластоцкі павет (сучасная тэрыторыя Польшчы), дзе пражывала 186 чалавек. У іншых небеларускіх паветах (г.зн. тых, тэрыторыя якіх у сучасны перыяд знаходзяцца за межамі Беларусі) старавераў амаль не налічвалася. На 1897 г. у Сакольскім павеце зафіксавана 18 старавераў, а ў Бельскім – 2 [13, с. 100]. Большасць старавераў Гродзенскай губерні пражывала ў беларускіх паветах. Аднак іх колькасць не была вялікай. Толькі ў Брэсцкім і Гродзенскім паветах налічвалася крыху больш ста чалавек. У іншых паветах іх колькасць была зусім малая (табліца 2).

Табліца 2

Колькасць старавераў у паветах Гродзенскай губерні

Павет	Колькасць старавераў у паветах Гродзенскай губ. у 1897 г. (чал.)				Усяго
	Гарадское насельніцтва		Сельскае насельніцтва		
	Мужчыны	Жанчыны	Мужчыны	Жанчыны	
Брэсцкі	49	4	74	8	135
Гродзенскі	30	15	33	24	102
Кобрынскі	3	–	21	1	25
Пружанскі	5	5	9	2	11
Ваўкавыскі	7	3	–	–	10
Слоніmsкі	–	–	2	3	5

Складзена аўтарам на аснове [13, с. 100].

Як вынікае з табліцы 2, у беларускіх паветах Гродзенскай губерні ў канцы XIX ст. каля 40 % стараверскага насельніцтва складалі гараджане. Але асноўная іх колькасць была зафіксавана ў буйнейшых цэнтрах рэгіёна – Брэсце і Гродне. У астатніх гарадах беларускіх паветаў Гродзенскай губерні старавераў пражывала вельмі мала. Статыстычныя даныя сведчаць пра колькасную перавагу старавераў-мужчын над жанчынамі. Прытым гэты перавес характэрны як для гарадскога насельніцтва, так і для сельскіх жыхароў. Колькасць мужчын-старавераў Гродзенскай губерні перавышала ў 3,5 разы жаночае стараверскае насельніцтва. Прытым назіраецца перавага мужчынскага насельніцтва ва ўсіх паветах рэгіёна. Яна была асабліва істотная ў Брэсцкім павеце. Такая сітуацыя, як было пазначана вышэй, абумоўлена спецыфікай гаспадарчай дзейнасці старавераў (адыходніцтвам).

Сярод беларускіх паветаў Віленскай губерні стараверы пражывалі ў Дзісенскім, Свянцянскім, Вілейскім, Ашмянскім і Лідскім. Асноўная маса старавераў губерні фіксавалася ў Дзісенскім і Свянцянскім паветах. У Ашмянскім павеце колькасць старавераў не была істотнай. У канцы XIX – пачатку XX ст., як сведчаць крыніцы, у павеце існавалі дзве абшчыны (у паўночнай і цэнтральнай частках павету). Іх цэнтрамі былі засценак Масцішча Гальшанскай воласці (тэрыторыя сучаснага Валожынскага раёна) і вёска Новая Слабада Куцавіцкай воласці (сучасны Ашмянскі раён). А большая частка старавераў Вілейскага павета пражывала ў паўночнай яго частцы (сучасная тэрыторыя Пастаўскага раёна Віцебскай вобласці). Лідскі павет Віленскай губерні таксама не адносіўся да ліку густа заселеных стараверамі тэрыторый (табліца 3). Такім чынам, у паўднёвай частцы Вілейскага і Ашмянскага паветаў, а таксама на тэрыторыі Лідскага павета старавераў пражывала вельмі мала.

Табліца 3

Колькасць старавераў у Лідскім павеце Віленскай губерні

Павет	Колькасць старавераў у Лідскім павеце Віленскай губ. па гадах (чал.)							
	1868	1871	1874	1878	1882	1887	1892	1897
Лідскі	14	–	45	35	9	3	–	125

Складзена аўтарам на аснове [14, с. V; 15, с. V; 16, с. VIII; 17, с. VI; 18, с. IV; 19, с. 6-7; 20, с. 8-9; 21, с. 54].

Па колькасці старавераў Лідскі павет саступаў астатнім паветам Віленскай губерні. Іх колькасць тут была вельмі малой. Па некаторых гадах другой паловы XIX – пачатку XX ст. старавераў у павеце ўвогуле не фіксаваліся. І толькі даныя перапісу 1897 г. засведчылі ў Лідскім павеце наяўнасць стараверскага насельніцтва звыш ста чалавек. У другой палове

XIX ст. асноўная маса старавераў павета пражывала ў сельскай мясцовасці. Як сведчаць статыстычныя даныя, да канца XIX ст. старавераў-гараджан у павеце ўвогуле не налічвалася. Але даныя перапісу 1897 г. зафіксавалі адваротную сітуацыю. Колькасць гарадскога стараверскага насельніцтва пераўзыходзіла вясковае амаль у два разы. Згодна з данымі перапісу 1897 г., у Лідзе пражываў 81 старавер. Але ў гэтай сітуацыі звяртае на сябе ўвагу дыспрапорцыя мужчынскага і жаночага насельніцтва. Так, на 1897 г. у горадзе налічвалася 76 мужчын-старавераў і толькі 5 жанчын [21, с. 54]. Такая дыспрапорцыя можа сведчыць пра часовы (звязаны з гаспадарчай дзейнасцю) характар пражывання старавераў на тэрыторыі павета.

Такім чынам, на аснове аналізу статыстычных даных прыходзім да наступных высноў. У другой палове XIX – пачатку XX ст. на тэрыторыі цэнтральнай і паўднёва-заходняй Беларусі пражывала пэўная колькасць стараверскага насельніцтва. Калі ў сярэдзіне XIX ст. яна не была колькі-небудзь істотнай, то ў канцы XIX – пачатку XX ст. значна павялічылася. Найбольшая колькасць стараверскага насельніцтва зафіксавана ў тых паветах, якія мяжуюць з тэрыторыямі кампактнага пражывання старавераў на Беларусі, а таксама ў буйных гарадскіх цэнтрах рэгіёна. Пры аналізе дэмаграфічных паказчыкаў ва ўсім рэгіёне выяўлена вялікая доля мужчынскага стараверскага насельніцтва (амаль паўсюдна адзначана істотная яго перавага над жаночым). Такая сітуацыя можа быць патлумачана спецыфікай гаспадарчай дзейнасці старавераў (адыходніцтвам). Тэрыторыя цэнтральнай і паўднёва-заходняй Беларусі хоць і не з’яўлялася месцам першапачатковага кампактнага рассялення стараверскага насельніцтва, аднак ў канцы XIX – пачатку XX ст. тут пасяляецца істотная колькасць прадстаўнікоў старога абраду. У гэты перыяд асабліва заўважным становіцца павелічэнне стараверскага насельніцтва ў гарадах рэгіёна.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Канфесіі на Беларусі (к. XVIII – XX ст.) / В. В. Грыгор’ева [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 1998. – 340 с.
2. *Гарбацкі, А. А.* Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII – пачатку XX стст. / А. А. Гарбацкі. – Брэст: БрДУ, 1999. – 202 с.
3. Памятная книжка Минской губернии на 1860 год. – Мінск: Тип. губ. правл., 1859. – 155, 112 с.
4. Памятная книжка Минской губернии на 1873 год. – Мінск: Губ. тип., 1872. – 293 с.
5. Памятная книжка Минской губернии на 1889 год. – Мінск: Губ. тип., 1888. – 349, III с.
6. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / под ред. [и с предисл.] Н. А. Тройницкого. – СПб.: Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1899–1905. – [Вып.] 22: Минская губерния. – 1904. – XVI. – 243 с.

7. Памятная книжка Минской губернии на 1915 год. – Минск: Губ. тип., 1914. – 232, 185. – III с.
8. Памятная книжка Минской губернии на 1874 год. – Минск: Губ. тип., 1873. – 197, 57 с.
9. Памятная книжка Минской губернии на 1894 год. – Минск: Губ. тип., 1893. – 124, 154, 52 с.
10. Памятная книжка Минской губернии на 1905 год. – Минск: Тип.-лит. Б.И. Соломонова, 1904. – 201, 200, 3 с.
11. Памятная книжка Минской губернии на 1910 год. – Минск: Губ. тип., 1909. – 192, 187, III с.
12. Памятная книжка Минской губернии на 1909 год. – Минск: Тип. С. А. Некрасова, 1908. – 208, 192 с.
13. Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. / Изд. центр. Стат. ком. М-ва внутр. дел; под ред. Н. А. Тройницкого. – СПб.: Тип. С.-Петербург. тюрьмы. – [Вып.] 11: Гродненская губерния. – 1904. – [4], XVI, 319 с.
14. Памятная книжка Виленской губернии на 1870 год. – Вильна: Тип. губ. правл., 1870. – VIII, 253, XXXVI с.
15. Памятная книжка Виленской губернии на 1873 год. – Вильна: Печ. А. Г. Сыркина, 1873. – VIII, 222, XLVIII с.
16. Памятная книжка Виленской губернии на 1876 год. – Вильна: Печ. А. Г. Сыркина, 1876. – VIII, 249, LVXI с.
17. Памятная книжка Виленской губернии на 1880 год. – Вильна: Печ. А. Г. Сыркина, 1879. – VIII, 253, XCI с.
18. Памятная книжка Виленской губернии на 1884 год. – Вильна: Тип. губ. правл., 1883. – VIII, 283, LXXXV с.
19. Памятная книжка Виленской губернии на 1889 год. – Вильна: Губ. тип., 1889. – X, IV, 15, 352, 192 с.
20. Памятная книжка Виленской губернии на 1894 год. – Вильна: Губ. тип., 1893. – XII, 452, 162 с.
21. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года / Изд. центр. Стат. ком. М-ва внутр. дел; под ред. Н. А. Тройницкого. – СПб.: Тип. СПб. акц. общ. «Слово». – [Вып.] 4: Виленская губерния. Тетрадь 3. – 1904. – [4], XII, 179 с.: табл.

(Дата падачы: 01.02.2021 г.)